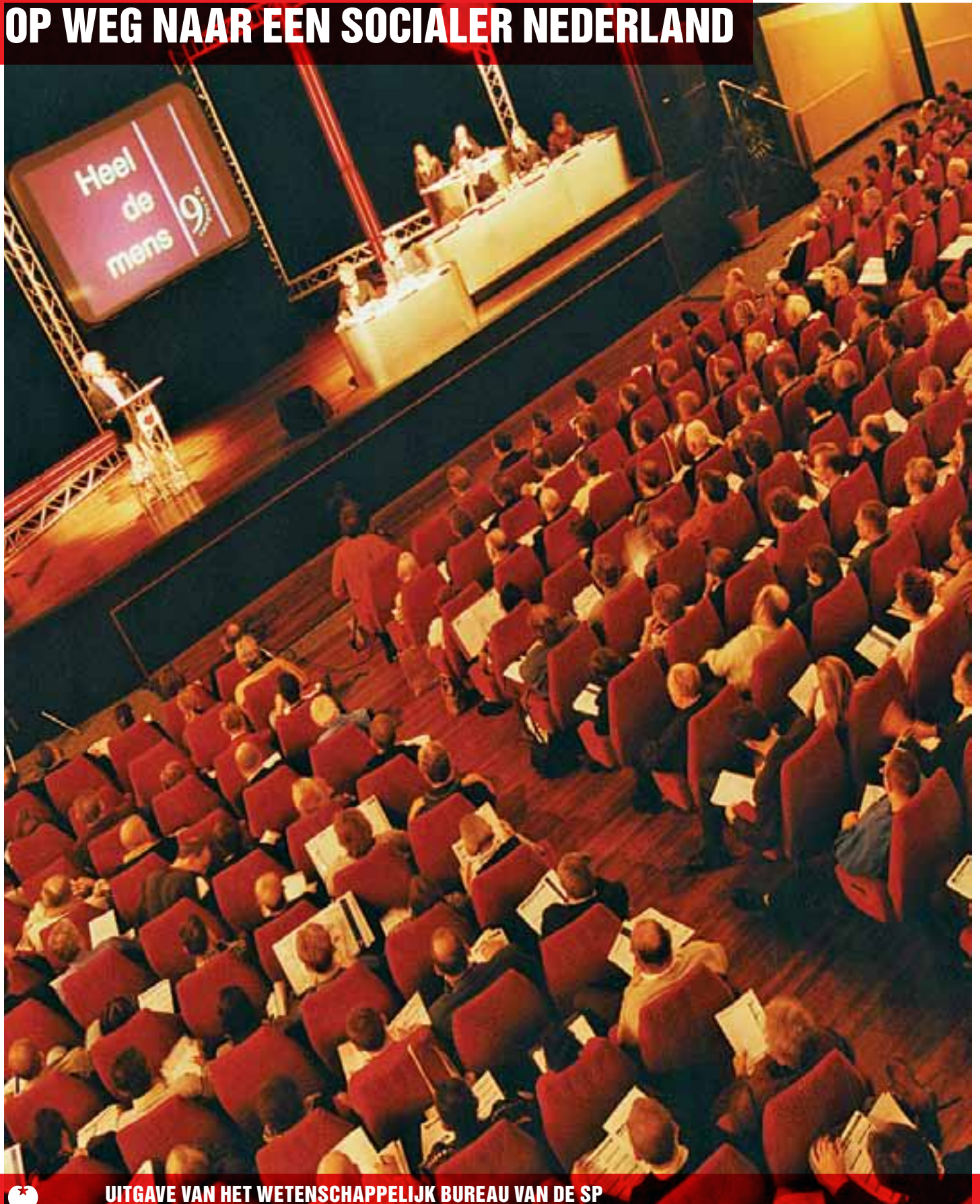

SPANNING

OP WEG NAAR EEN SOCIALER NEDERLAND

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

Verschijnt 11 keer per jaar, jaargang 14, nummer 5, mei 2012

OP WEG NAAR EEN SOCIALER NEDERLAND

De val van het kabinet-Rutte op 21 april jongstleden is een zegen voor Nederland. Nu er een einde is gekomen aan dit rechtse afbraakkabinet, dat in haar bezuinigingsdrift vooral de kwetsbare groepen in onze samenleving keihard trof, is er hoop op een betere en socialere toekomst voor ons land. De verkiezingen van 12 september zouden weleens voor een politieke aardverschuiving kunnen zorgen, waarbij de SP als grote winnaar uit de bus komt. Dat biedt perspectieven om op een sociale manier uit de economische crisis te komen.

In dit nummer van Spanning gaat SP-senator Tiny Kox in op het historische negende partijcongres van december 1999 waarop door alle leden van de SP het beginselprogramma 'Heel de mens' werd vastgesteld, dat nog steeds dient als leidraad van onze partij.

SP-scholingsmedewerker Vincent Mulder maakt duidelijk dat het populistische stempel dat de SP door tegenstanders vaak opgedrukt krijgt ook veel positieve kanten kent, zoals weten wat er speelt onder de bevolking. Politicoloog Linda Bos voegt daaraan toe dat populisme slechts een middel is om het electoraat te bereiken, maar dat de inhoud en betrouwbaarheid van een politieke partij voor de kiezer altijd doorslaggevend zijn.

Een infografic over het kattenbakakkoord dat door de Kunduz-coalitie werd gesloten laat zien dat de

rekening voor de economische crisis wederom bij de gewone burger wordt gelegd.

Verder in Spanning aandacht voor payrolling, een nieuwe vorm van flexibilisering van de arbeidsmarkt, waarbij werknemers van de ene op de andere dag hun baan kwijt kunnen raken.

Econoom David Hollanders gaat kritisch in op het tienpuntenplan van de G500, een jongerenorganisatie, die het politieke landschap grondig wil hervormen door tegelijkertijd lid te worden van het CDA, de PvdA en de VVD.

Historicus en vakbonds lid Matthias van Rossum stelt in zijn artikel dat de solidariteitsacties met de schoonmakers op de Vrije Universiteit, een voorbeeld zouden moeten zijn voor de nieuw op te richten vakbeweging.

In het tweede deel van de rubriek Parels uit de Parlementaire Geschiedenis staat het algemeen kiesrecht centraal, dat na lang touwtrekken tussen liberalen, socialisten en confessionelen in 1917 voor mannen en in 1919 ook voor vrouwen werd ingevoerd.

Tot slot betoogt Arjan Vliegthart op de achterkant dat Wilders met lege handen achterblijft nu hij het kabinet-Rutte heeft laten vallen en, zoals de SP heeft aangetoond, op bijna tweehonderd punten zijn verkiezingsbeloften heeft gebroken.

SPANNING-TEKENAAR LEN MUNNIK EXPOSEERT: TROUW AAN JE IDEALEN

18 juni tot 26 augustus • Grote Kerk Breda
maandag t/m zaterdag 10.00 - 17.00 uur
zondag 13.00 - 17.00 uur
Toegang is gratis

Meer informatie:
www.lenmunnik.nl • www.grotekerkbreda.nl

INHOUD

3	HEEL DE MENS
6	POPULISTISCH ALS GEUZENNAAM?
8	DE KIEZER GAAT ALTIJD VOOR DE INHOUD
9	MIDDEN IN DE SAMENLEVING
10	VAN CATSHUISOVERLEG NAAR KATTENBAK-AKKOORD
12	PAYROLLING: WEL DE LUSTEN, NIET DE LASTEN
14	WEL DE VORM, NIET DE INHOUD
16	VAN BEZETTING NAAR NIEUWE VAKBEWEGING!
18	PERELS UIT DE PARLEMENTAIRE GESCHIEDENIS 2
20	DE LEGE HANDEN VAN GEERT WILDERS

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP

Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Snouckaertlaan 70

3811 MB Amersfoort

T (088) 243 55 40

E administratie@sp.nl

Redactieadres

Snouckaertlaan 70

3811 MB Amersfoort

T (088) 243 55 35

E spanning@sp.nl

Redactie

Tijmen Lucie

Arjan Vliegthart

Tekstredactie

Daniël de Jongh

Redactieraad

Hans van Heijningen

Tiny Kox

Ronald van Raak

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

Antoni Gracia

Robert de Klerk

Gonnie Sluijs

Foto cover

Archief SP

HEEL DE MENS

HOE DE HELE SP IN 1999 HAAR EIGEN BEGINSELPROGRAMMA MAAKTE

Tekst: Tiny Kox Foto: Archief SP

Op 2 juni is het achttiende congres, op 30 juni alweer het negentiende. De val van het kabinet en de komende verkiezingen verplichten tot een extra congres. Eén keer eerder waren er twee congressen in één jaar: in 1999. In het laatste jaar van de twintigste eeuw maakte de SP zich op voor een nieuwe politieke doorbraak. Met een nieuw beginselprogramma als hoogtepunt. Gemaakt door de hele partij, een unieke gebeurtenis.

Dat er een nieuw beginselprogramma zou moeten komen, was binnen de SP al een jaar daarvoor vastgesteld. En dat had weer alles van doen met de mooie verkiezingsuitslag van 1998. De nieuweling van 1994 – voor het eerst in de Tweede Kamer, met twee zetels

– was bij de verkiezingen van 1998 doorgroeid naar vijf Kamerleden. Naast Jan Marijnissen en Remi Poppe traden Agnes Kant, Harry van Bommel en Jan de Wit aan. Zij die na de entree in 1994 geoordeeld hadden dat de SP een van die politieke

eendagsvliegen zou blijken, die geen lang leven in het centrum van de Nederlandse politiek beschoren was, hadden hun vooroordelen moeten inleveren. De SP scoorde in 1998 niet alleen goed bij de Kamerverkiezingen, ook bij de verkiezingen voor de gemeenteraad was de SP verder doorgebroken. En in 1999 verdubbelde de partij ook de aanwezigheid in de Provinciale Staten. Daardoor mochten er dat jaar ook twee SP-senatoren aantreden op het Binnenhof voor de partij die kort daarvoor door de 25.000 ledengrens was gegaan. Alle

signalen op groen, zo leek het. Maar de werkelijkheid was toen anders.

TAMTAM

Groeien gaat met groeistuipe. De SP bleef dat lot niet bespaard. Vooral de lokale kwantitatieve groei leidde niet altijd tot kwalitatieve vooruitgang. Een aantal nieuwe raadsleden bleek niet bijster goed te passen in de partij. Zeven raadsleden vertrokken, met de nodige tamtam. Goed voor het aanzien van de tot dan zo hecht lijkende partij was dat niet. De scouting van gegadigden voor een zetel in de gemeenteraad was duidelijk niet overal deskundig genoeg aangepakt. En voor sommige nieuwkomers was de afspraak dat politieke vergoedingen er in de SP niet zijn om zelf beter van te worden in theorie mooi maar in de praktijk een stuk lastiger waar te maken. Dat leidde tot enkele vervelende conflicten in de partij die nu alweer lange tijd de wind in de rug had gehad. Het bewaren van de eenheid bleek moeilijker dan voorheen. Het gemis aan een bijdetijdse visie op mens en samenleving, die nieuwkomers en 'veteranen' met elkaar kon verbinden, deed zich gelden. Het document waarop SP'ers zich in de jaren negentig baseerden bij hun politieke werk, Handvest 2000 (eerste versie uit 1988), was duidelijk over de uiterste houdbaarheidsdatum heen. Het programma, dat aan het begin van het laatste decennium van de twintigste eeuw nog een verademing was in vergelijking met wat er voordien in de SP aan ideologische visie voorhanden was, bleek niet meer te voldoen aan het einde van de jaren negentig. Het werd hoog tijd de groeiende SP in alle opzichten bij de tijd te brengen en voor te bereiden op wat nog allemaal komen zou, oordeelde het partijbestuur. Ideologisch: met het maken van een echt beginselprogramma. En organisatorisch: met het orde op zaken stellen in de uitdijende beweging, om de partij eenentwintigste eeuw-proof te maken.

Tiny Kox op het negende partijcongres. Rechts Fenna Vergeer en Jan de Wit.

PROFESSIONELER

Het achtste congres, dat plaatsvond op 1 mei 1999, introduceerde betere beoordelingsmechanismen voor deelname aan verkiezingen en meer middelen om nieuwkomers in de SP bij het denken en doen te betrekken. Daarmee zou het ledenverloop verminderd moeten worden. Ook werd de samenhang tussen algemeen politiek werk in de gemeente en het werk in de gemeenteraad verankerd. Fractievoorzitters in de raad kregen zitting in het bestuur van de afdeling. Nieuwe partijafdelingen zouden aan strengere criteria moeten gaan voldoen vooraleer toegelaten te worden tot de partijorganisatie. Nieuwe afdelingen zouden minstens vijftig leden moeten tellen en een afdelingsbestuur van ten minste vijf leden op de been moeten brengen. Bestaande afdelingen die zich niet echt waarmaakten, werd strenger de maat genomen. Om meer mensen beter voor te bereiden op het werken in een politieke partij, werd besloten scholing en opleiding professioneler te gaan aanpakken. Speciale cursussen voor afdelingsvoorzitters, penningmeesters en raadsleden zouden, zo besloot het achtste congres, moeten zorgen voor een stap vooruit. Zonder inzicht geen uitzicht, was de leidende gedachte. Om problemen in de

toekomst te voorkomen of te verminderen, dienden de kaders van de partij meer kennis en kunde van het politieke metier te krijgen. En precies daarom was een nieuw beginselprogramma een absolute noodzaak. Het negende congres, op de kalender gezet voor 19 december, zou daarin moeten voorzien. Om te zorgen dat er geen half werk geleverd zou worden, werd een maandenlange voorbereiding in gang gezet waaraan alle leden de kans kregen deel te nemen.

NIEUWE VORMEN EN GEDACHTEN

Eerst moest een knoop worden doorgemaakt. Zou een nieuw beginselprogramma, geschikt voor het begin van de eenentwintigste eeuw, moeten voortborduren op Handvest 2000? Of zou de SP het moeten aandurven met een helemaal nieuw en eigentijds stuk de nieuwe tijden in te stappen? De keuze viel op de laatste mogelijkheid. Het oude programma was te achterhaald om te worden opgekalefaterd. En de tijden waren sinds het opstellen ervan zo ingrijpend veranderd dat iets echt nieuws vereist was. De Koude Oorlog was ten einde gekomen, een verbond van VVD en PvdA was in Nederland aan de macht gekomen, voormalige politieke concurrenten waren verdwenen en opgegaan in GroenLinks – en de SP had die

eeuwige plek als buitenparlementaire partij verlaten en speelde voor het eerst een rol in de nationale politiek. Met de publicatie van zijn bestseller 'Tegenstemmen, een Rood antwoord op Paars' had Jan Marijnissen al in 1996 laten zien dat de SP veel meer was dan een ouderwetse linkse partij met weinig zicht op de toekomst. Het was zaak om de hele partij nu te doordringen van de veranderingen in de wereld en de gevolgen daarvan voor de opstelling van de SP.

Daarbij zou afscheid genomen moeten worden van een aantal 'oude vormen en gedachten', waartoe het beroemde strijdlied 'De Internationale' socialisten wereldwijd al ruim honderd jaar opriep maar wat voor sommigen beslist niet gemakkelijk was. Ook sommige SP'ers vroegen zich tijdens het opstellen van het nieuwe beginselprogramma af of er dan niks meer heilig was. Eigenlijk niet, was het breed gedeelde oordeel. Niet verhalen uit het verleden maar de wensen voor de toekomst moeten leidinggevend zijn bij het formuleren van 'nieuwe vormen en gedachten' over mens en samenleving en de rol van de SP daarin. Dat was ook de logische consequentie van wat al op het congres van 1991 was vastgesteld. Toen was er immers al openlijk een streep onder het marxistische verleden van de partij gezet. Vanaf toen waren het niet langer oude klassieke meesters maar eigen gekozen principes die de koers van de partij bepaalden. Socialisme als de voortgaande strijd voor menselijke waardigheid, gelijkwaardigheid en solidariteit paste veel beter bij de 'nieuwe' SP. Dat nieuwe denken over socialisme in de eenentwintigste eeuw werd leidinggevend bij het samenstellen van het nieuwe programma. De SP zou geen einddoelen meer formuleren, geen blauwdrukken over een socialistische maatschappij, maar zich elke dag weer laten inspireren door de eigen principes. Daarvoor was het

nodig om Handvest 2000, door de praktijk al achterhaald, ook officieel te vervangen door een nieuwe politieke leidraad.

NAAR EEN BETER NEDERLAND IN EEN BETERE WERELD

Vraag was of de hele partij in die gedachtegang zou kunnen meekomen. Om de proef op de som te nemen werd een eerste ontwerpbeginselfprogramma aan alle – ruim 25.000 – partijleden voorgelegd. Wie wilde, werd uitgenodigd commentaar te leveren. Nieuwe media als internet en e-mail bestonden nog nauwelijks. Dus ontving ieder lid een speciaal 'reactie-exemplaar' van het ontwerpprogramma thuis, met ruimte om te reageren. Honderden partijleden maakten van dat aanbod gebruik. Hun commentaren werden nauwgezet geïnventariseerd en ter kennis van de congrescommissie gebracht. Over van alles en nog wat kwam inbreng binnen. Maar verrassend weinig kritiek op de gedachte dat de SP niet langer een partij met einddoelen zou zijn maar een permanente politieke beweging naar een beter Nederland in een betere wereld. De partij was kennelijk in alle geledingen klaar voor een nieuwe stap vooruit. Dat was goed nieuws.

DEMOCRATISCH, OP ALLE NIVEAUS

Naast de schriftelijke reacties was er vooral mondelinge inbreng. Tussen augustus en december dat jaar werden zo'n tweehonderd bijeenkomsten in het hele land belegd. Daar kon ruimschoots gesproken worden over de te maken politiek-ideologische keuzes en de verwoording ervan. Op deze manier werden duizenden SP-leden dat jaar betrokken bij het schrijven van hun eigen beginselprogramma, dat als naam zou krijgen: 'Heel de mens'.

Een naam die her en der in de partij wat wenkbrauwen deed fronsen. Klonk het niet allemaal te soft? Zouden de mensen die het lezen de SP nog wel als socialistische partij blijven herkennen? Zeker als daarbij opgeteld werd dat het nieuwe programma niet meer zou reppen over 'oude' standpunten als het gemeenschappelijk bezit van productiemiddelen, nationalisatie van grote bedrijven en 'volksdemocratie'? Wees niet bang, zo werd

die kritiek gepareerd. Als we strepen zetten onder zaken die niet meer bij de nieuwe tijd passen, zegt dat niet dat we ons afkeren van waar we werkelijk voor staan. Menselijke waardigheid, gelijkwaardigheid en solidariteit zijn juist de kenmerkende elementen van het socialisme van de toekomst. De SP van de toekomst staat voor alles voor een samenleving die democratisch is, op alle niveaus, niet alleen in de politiek maar ook in de economie. 'Eén mens, één stem' moet gelden boven 'één aandeel, één stem', zo beschreef het nieuwe programma de nieuwe visie van de SP op mens en samenleving.

BETROUWBARE MEETLAT

Op 19 december 1999 werd 'Heel de mens' met overweldigende steun vastgesteld op het negende partijcongres in Zwolle – daar waar ruim honderd jaar eerder de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij was opgericht. Wie de congresstukken van 1999 onder ogen krijgt, moet wel onder de indruk raken van de wijze waarop stap voor stap het nieuwe programma werd gevormd en hoe de partijleden betrokken werden bij het maken ervan. Er is een eerste concept, daarna in tweede versie, na inbreng van leden en partijafdelingen. In rood zijn alle verbeteringen aangebracht. Dat zijn er heel veel. Ze bewijzen ook nu nog dat het geen stuk van bovenaf was maar een programma dat zin voor zin gevormd is in breed overleg. Wellicht is dat de voornaamste reden dat, aan de vooravond van het achttiende en negentiende congres, 'Heel de mens' in de hele partij nog steeds als betrouwbare meetlat voor ons denken en doen geldt.

POPULISTISCH ALS GEUZENNAAM?

Tekst: Vincent Mulder Foto: SP-Amsterdam

Politieke tegenstanders van de SP zetten onze partij vaak en graag neer als populistisch. Ze hopen daarmee de partij in een negatief daglicht te stellen. Zetten ze ons daarmee ook werkelijk weg, of is het eigenlijk gewoon een geuzennaam?

Het zit de SP in de genen: in de 40 jaar geschiedenis die de partij kent, is steeds een van de belangrijkste opdrachten voor ons partij kader geweest om onderzoek te doen onder de mensen. Het volk dienen kan niet zonder kennis op te doen bij de mensen zelf. Door te horen welke problemen er spelen, welke opvattingen burgers hebben en onderzoek te doen naar de leef-, woon- en werkomstandigheden van mensen, weet de SP vaak als eerste wat er 'leeft onder het volk'. Dat is ook precies wat alle volksvertegenwoordigers permanent zouden moeten doen. Als politieke partij voorkom je daarmee dat je je vervreemdt van de mensen. Ten eerste ben je makkelijker in staat om de taal van het volk te spreken en soms ingewikkelde zaken zo te verwoorden dat ze door iedereen kunnen worden begrepen en opgepakt. Ten tweede kun je argumenten die voor de gewone mensen tellen mee laten wegen en ten derde kun je beter op tijd aanvoelen hoeveel draagvlak er in potentie is voor zaken waar we de strijd voor willen aangaan. Op deze manier heeft de SP in haar bestaan al honderden zo niet duizenden acties samen met grote groepen uit de bevolking met succes gevoerd.

EEN VOLKSPARTIJ MET SUCCES EN UITHOUDINGSVERMOGEN

Dit maakt de SP een 'volkse' partij, een partij van het volk, en dat is iets om zeker trots op te zijn. Heel vaak hoor je van anderen dat de SP opkomt voor de gewone man of vrouw. Vaak ook zijn wij de vertolker van wijd verbreid ongenoegen over bepaalde onderwerpen. Uniek is dat echter niet. De laatste jaren zijn er tal van bewegingen en partijen opgekomen en ondergegaan, die een beweging of een partij van het volk wilden zijn. Denk aan de ouderenpartijen uit de jaren '90 of meer recent Rita Verdonk's Trots op Nederland. Wat de SP echter voor heeft op deze stromingen is dat de partij geworteld is in een eigen, herkenbare traditie, successen weet te boeken en een lange adem heeft.

Zo wist de SP bij het referendum over de Europese grondwet in 2005 haarscherp de kritiek te verwoorden die bij grote groepen mensen leeft over Europa. Het ondemocratische gehalte van de totstandkoming van de EU, de groeiende macht van Brussel ten koste van onze regering en parlement in Den Haag en de machtspolitiek die koste wat kost Europa voor beurzen en grote bedrijven aantrekkelijker moest maken in plaats van een sociaal Europa voor de gewone mensen. En met succes: bijna tweederde van de kiezers stemde tegen de Europese Grondwet, die daarmee formeel naar de prullenbak verwezen werd.

Na het door ons gewonnen referendum is dit grote misnoegen over Brussel en de EU niet minder geworden, zeker niet nadat de grondwet er in de vorm van een verdrag toch is gekomen. Daarom kan een partij als de SP niet zonder een lange adem. Juist op thema's als Europese integratie is het noodzakelijk om te blijven vaststellen dat van de noodzaak tot samenwerking in Europa de bezwaren die breed worden gedragen te benadrukken en verzet te bieden tegen de snelle ontwikkelingsdrang tot een neoliberaal ondemocratisch Europees bolwerk. Juist omdat de SP bewezen heeft over deze lange adem te beschikken, zijn wij een unieke partij in Nederland waar veel mensen zich bij thuis voelen.

Er is dan ook veel te zeggen voor het met trots claimen van het label populistische partij. In het voorbeeld van de Europese grondwet streed het volk tegen een elite die Europa als project er door wenst te duwen. Maar ook in veel andere situaties voelen grote groepen mensen zich gepiepeld door machtsdragers die een eigen agenda voeren, of het nu gaat om de aanleg van een golfbaan in een natuurgebied, de bouw van een prestigieus peperduur stadhuis, of het wegbezuinigen van 70.000 banen in de sociale werkvoorziening. In al die gevallen wil een meerderheid van het volk een streep zetten door de agenda van deze elite van machtsdragers en vindt het de SP aan haar zijde.

DE NOODZAAK VAN EEN EIGEN VISIE

Zo bezien is er niets mis met de term populisme en mogen we die best als een geuzennaam voeren. Maar er is ook een betekenis van de term populisme die we ons niet moeten laten aanleunen. Want met populisme wordt ook maar al te vaak bedoeld dat je alleen die zaken zegt waarvan je weet dat de kans groot is dat het de grote groep mensen zal bevalen, zonder dat je daar zelf consequenties aan verbindt. Met andere woorden het mooipraten of het volk naar de mond praten. Dat is politiek bedrijven op een manier van 'u vraagt en wij draaien'. Dergelijk populisme

‘Succes en uithoudingsvermogen. Dit maakt de SP een ‘volkse’ partij, een partij van het volk, en dat is iets om zeker trots op te zijn.’

is uit op de gunst en sympathie van de kiezer op basis van het populair verwoorden van standpunten om maar te gerieven. Gelukkig is een dergelijke populist geen lang leven beschoren, want op het moment dat hem de macht toevalt blijken het holle frasen, zonder onderbouwing en werkbare alternatieven. Ook als het op het eerste gezicht sympathiek lijkt, is deze vorm van populisme uiteindelijk niet productief. Wie herinnert zich nog de pogingen van Rita Verdonk om via Wikipedia-pagina's een eigen programma op te stellen? Wat zonder enige twijfel goed bedoeld was, onttaarde in een wirwar van standpunten die samen geen herkenbare visie op Nederland opleverden en mede daardoor ook geen burgers in beweging wist te brengen.

De SP heeft in 40 jaar bewezen door vrijwel permanent onderzoek te doen onder de mensen en op basis daarvan standpunten in te nemen en de strijd aan te gaan dat we het vertrouwen van de mensen niet beschamen. We zijn geen eendagsvlieg gebleken. De belangrijkste reden

daarvoor is dat we naast onderzoek onder de mensen steeds in staat zijn geweest om met behulp van onze ideologische meetlat, menselijke waardigheid, gelijkwaardigheid en solidariteit onze standpunten te toetsen. Daardoor blijven wij herkenbaar voor burgers zonder onze standpunten die uit onze kernwaarden voortvloeien in beton te gieten.

COMPROMISSEN UITLEGGEN KAN EN MOET

Dat we geen eendagsvlieg zijn hebben we ook bewezen - en bewijzen we in toenemende mate - op die plaatsen waar we mee besturen in gemeenten en provincies. We worden steeds meer gewaardeerd als partij die medeverantwoordelijkheid draagt en niet wegloupt voor moeilijke, soms impopulaire beslissingen. Maar door onze drang om naar de mensen toe te gaan zijn we ook dan in staat om uitleg van zaken te geven en steun voor ons beleid te verwerven. Zo hebben we in Heerlen ondanks aanvankelijk verzet van enkele groeperingen de opvang van verslaafden en daklozen naar grote tevredenheid weten te regelen. Zo weet de Statenfractie in Zuid Holland een besluit tot het aanleggen van een omstreden snelweg in Voorschoten uit te leggen aan de achterban, waarbij we tegelijkertijd aangeven dat de strijd tegen die weg niet voorbij is nu we meebesturen. Door op die manier bestuursverantwoordelijkheid te dragen kunnen we laten zien dat we van het volk zijn, en niet willen horen bij een machtselite.

DE KIEZER GAAT ALTIJD VOOR DE INHOUD

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Elger van der Wel / flickr.com

De heersende gedachte over populistische partijen is dat kiezers vooral op ze stemmen vanwege de aantrekkingskracht van de leider en de manier waarop hij zijn populistische boodschap verkondigt. 'Ten onrechte', stelt Linda Bos die op 8 mei promoveerde op een onderzoek naar het publieke beeld van rechts-populistische leiders en de rol die massamedia daarbij spelen. 'Het gaat de stemmers op populistische partijen wel degelijk om de inhoud.'

Kun je in het kort beschrijven waar je onderzoek over gaat?

'In de kern gaat mijn proefschrift over de vraag hoe rechts-populistische leiders gezien worden door publiek en media. In het huidige politieke klimaat spelen de media immers een heel belangrijke rol. Zij kunnen politici en partijen maken of breken. Ik wilde onderzoeken in hoeverre media-aandacht voor rechts-populistische partijleiders het publieke beeld van hen beïnvloedt en in welke mate

deze bepalend is voor de keuze van de kiezer.'

Hoe heb je je onderzoek aangepakt?

'Ik heb verschillende data verzameld tijdens de campagne voor de parlementsverkiezingen van 2006. Zo heb ik de landelijke dagbladen, actualiteiten- en nieuwsprogramma's gedurende deze periode bestudeerd. Daarnaast heb ik een enquête gehouden bij TNS NIPO onder een representatieve steekproef en een online experiment gedaan onder leden van het Nederlandse LISS Household Panel (een onderzoekspanel bestaande uit 5.000 Nederlandse huishoudens uit alle lagen van de bevolking – red.) om meer te weten te komen over de relatie tussen media-aandacht voor rechts-populistische leiders en het stemgedrag van de burger.'

Wat zijn je belangrijkste bevindingen?

'Dat rechts-populistische partijen in weinig verschillen van de gevestigde partijen. Kiezers blijken namelijk hun keuze voor een rechts-populistische partij te maken op basis van dezelfde

pragmatische en ideologische overwegingen als kiezers van gevestigde partijen. De enige voorwaarde hierbij is dat zij de rechts-populistische partij als een 'normale' partij beschouwen, dat wil zeggen als legitiem (democratisch) en effectief (in staat om beleid en het openbaar debat te beïnvloeden). Wel hebben kiezers van populistische partijen, die vooral te vinden zijn onder lager opgeleiden, meer waardering voor populistische stijl, maar ook voor hen geldt dat zij de inhoud en de geloofwaardigheid van deze partijen minstens zo belangrijk vinden.'

Wat zeggen jouw conclusies over de politiek in het algemeen en over het stemgedrag van burgers in het bijzonder?

'Uiteindelijk gaat het de kiezer altijd om de inhoud. Een populistische stijl kan een rechts-populistische partijleider wel succes opleveren, maar alleen als hij legitiem en effectief opereert. In die zin is het dus niet slim geweest van Wilders om het kabinet-Rutte te laten vallen, want daardoor heeft zijn gezaghebbendheid een deuk opgelopen. Het is immers onwaarschijnlijk dat hij weer deel gaat uitmaken van een nieuwe regering en kiezers zullen daar toch rekening mee houden. Ik vind populisme in de politiek dan ook niet slecht. Het is slechts een andere manier om je kiezers te bereiken. Maar met een populistische stijl en retoriek alleen ben je er als politicus niet, want de kiezer moet je ook serieus nemen en dat kan alleen door verantwoordelijkheid te nemen en de beloften die je aan de kiezer doet waar te maken.'

Linda Bos (1980) studeerde politicologie en is momenteel werkzaam als docente politieke communicatie aan de Universiteit van Amsterdam. Zij promoveerde onlangs op haar proefschrift getiteld 'Public Images of Right-Wing Populist Leaders: the Role of the Media'.

MIDDEN IN DE SAMENLEVING

LEDENENQUÊTE GEEFT INZICHT IN WIE WIJ ZIJN EN WAT WIJ WILLEN

Tekst: Arjan Vliegthart Foto: SP-Tholen

Wie een partij voor de mensen wil zijn, kan niets anders dan een partij van mensen zijn. Maar om dat laatste ook echt in de praktijk te kunnen brengen, is het goed te weten wie wij zijn: waar komen wij vandaan, wat willen wij en wat beweegt ons? Daarom organiseerde de SP eind vorig jaar een grootscheepse ledenenquête. In Spanning een tweeluik over de resultaten. Deze keer: wat zijn de perspectieven op verdere groei?

STEEDS MEER EEN DWARSDOORSNEDE VAN DE SAMENLEVING

Volgens opiniepeiler Maurice de Hond scoort de SP in de peilingen vooral goed bij mensen met een inkomen dat lager is dan modaal. Bij deze groep is de SP veruit de grootste partij - en dat is al enige tijd zo. In die zin valt het op dat als het om onze leden gaat, de SP een partij is die een redelijke afspiegeling vormt van de hele Nederlandse bevolking, tenminste als we dat meten naar het opleidingsniveau. De afgelopen jaren zijn naar verhouding steeds meer hoger opgeleiden lid geworden van onze partij. Deze tendens was al in de laatste ledenenquête uit 2005 te merken, maar heeft zich verder doorgezet.

In vergelijking met andere politieke partijen blijkt de SP, zowel onder leden als kiezers, beter in staat om lager opgeleiden aan zich te binden. Bij de meeste andere partijen, zeker als het gaat om de andere partijen aan de linkerkant van het politieke spectrum, is de ledensamenstelling verre van representatief. De SP steekt daar gunstig bij af en we mogen er best trots op zijn dat we een echte volkspartij zijn.

CAMPAGNETIJD IDEAAL OM NIEUWE LEDEN TE WERVEN

Van oudsher is de verkiezingstijd een goede periode om nieuwe leden te werven. Juist met verkiezingen in aantocht bepalen burgers hun positie. Waar sta ik in de samenleving en bij welke partij voel ik mij thuis? Veel mensen willen dan meer doen dan alleen het vakje bij hun voorkeurspartij rood maken en sluiten zich aan. Telkens wanneer de SP stevig groeide bij verkiezingen, groeide ook het ledenaantal. En dit keer zal dat waarschijnlijk niet anders zijn. Direct na de val van het kabinet-Rutte meldden zich al meer dan honderd leden aan bij de SP. De vooruitzichten op substantiële ledengroei zijn dan ook goed.

Maar vanzelf gaat de groei niet. Zonder een laatste zetje melden veel mensen die best lid zouden willen worden van de SP zich niet aan. Aan afdelingen de uitdaging dit steuntje in de rug nu juist te bieden. De komende maanden is het rendement van elke inspanning op dit gebied veel groter dan in tijden waarin er geen verkiezingen zijn. De nieuwe ledenwerffolder kan daarbij helpen.

Uit de ledenenquête bleek opnieuw dat veel leden graag voor de SP de handen uit de mouwen willen steken. Meer dan 3.000 leden gaven aan graag iets te willen doen. Sommigen daarvan zullen al actief zijn, maar de uitdaging bestaat erin ook mensen die tot dusver nog niet actief waren een plek te geven in onze partij. Dat geldt ook voor de nieuwe leden die zich de komende tijd zullen aanmelden. Juiste nieuwe leden slaan graag de hand aan de ploeg. Aan de partij de uitdaging om daar werk van te maken en aan iedereen die aan een socialer Nederland wil werken een plekje te bieden.

VAN CATSHUISOVERLEG NAAR KATTENBAK-AKKOORD

Tekst: Tijmen Lucie Infographic: Robert de Klerk

Waar de regeringspartijen VVD en CDA en gedoogpartner PVV na zeven weken onderhandelen niet in slaagden, lukte de Kunduz-coalitie (VVD, CDA, D66, Christen-Unie en GroenLinks) binnen een tijdsbestek van twee dagen wel: een akkoord bereiken over bezuinigingen van 12 miljard euro in 2013. Wat dit begrotingsakkoord waard is zal nog moeten blijken, want pas na de verkiezingen van 12 september zal de Tweede Kamer een oordeel vellen over de plannen en het is zeer waarschijnlijk dat de politieke verhoudingen dan heel anders liggen. Voorlopig is het dan ook niet meer dan een papieren overeenkomst om Brussel tevreden te stellen.

Terecht merkte politicoloog Philip van Praag in de Volkskrant op dat het kattenbak-akkoord vooral voldoet aan de wensen van de hoogopgeleide achterban van de vijf middenpartijen. Zo worden de bezuinigingen op milieu- en natuurbeleid teruggedraaid en de btw-verhoging op de podiumkunsten afgeschaft, maar er zijn geen afspraken gemaakt over het terugdraaien van de bezuinigingen op de sociale werkplaatsen. Ook bij de verhoging van de AOW-leeftijd is op geen enkele manier rekening gehouden met laagopgeleide werknemers, die over het algemeen meer fysieke arbeid verrichten, waardoor zij bij langer doorwerken een grotere kans lopen in de ziektewet te belanden.

Hiernaast volgt een overzicht van de belangrijkste maatregelen uit het kattenbak-akkoord, waarbij ook de teruggedraaide bezuinigingen uit het regeerakkoord zijn opgenomen.

WETENSCHAPPERS OVER HET KUNDUZ-AKKOORD

Het 'Kunduz-akkoord' is eerder de bezegeling van de neoliberale dominantie, waarvan wat scherpe kantjes zijn afgevlind. De door de gedereguleerde financiële markten aangerichte schade blijft verhaald worden op de publieke sector, uit loyaliteit aan een Europees project dat neoliberale herstructurering combineert met een voorkeur voor technocratische besluitvorming. Met dit nieuwe midden zijn een socialer Nederland en een democratischer Europa verder weg dan ooit.

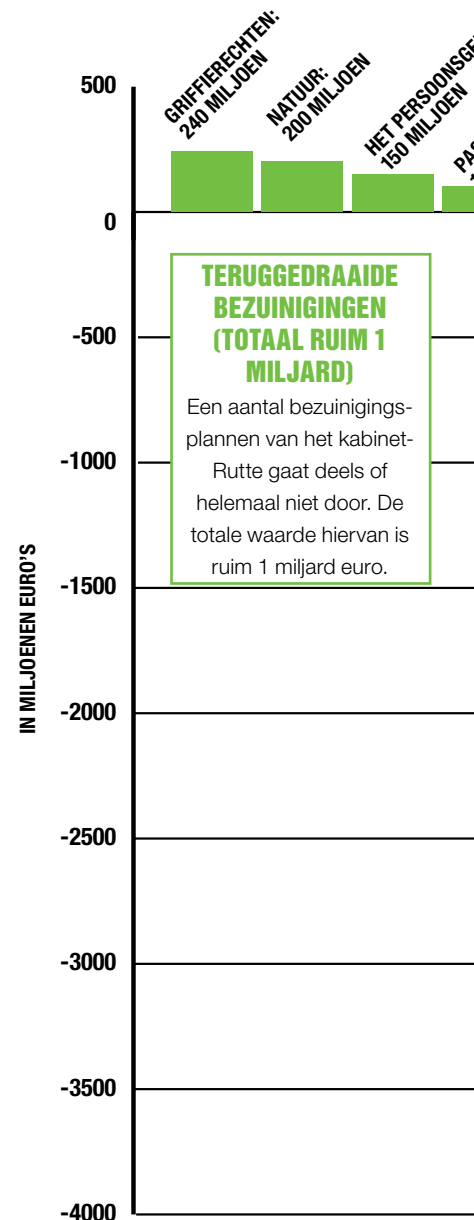
Econoom David Hollanders en socioloog Merijn Oudenampsen van de Universiteit van Tilburg in het NRC Handelsblad van woensdag 2 mei

Het valt niet te hopen dat deze gelegenhedcoalitie een blijvend stempel gaat drukken op de politieke verhoudingen in Nederland. Het zou kunnen betekenen dat de heilloze polarisatie van de afgelopen periode wordt vervangen door een nieuwe polarisatie tussen hoog- en laagopgeleiden. Daar kan Nederland niet veel beter van worden.

Philip van Praag, politicoloog aan de Universiteit van Amsterdam in de Volkskrant van 1 mei

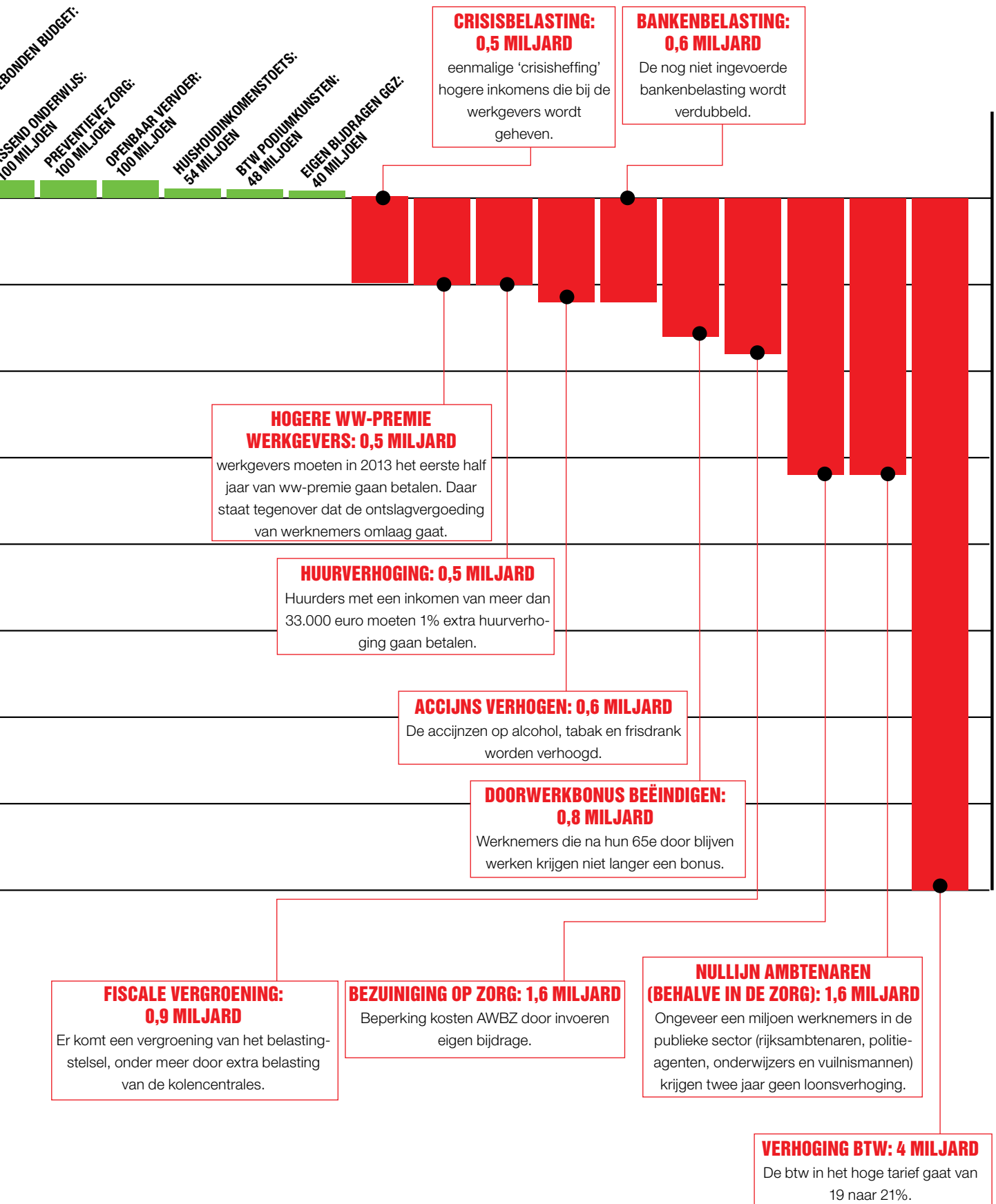
De conclusie is mistroostig: de Kunduz-coalitie brengt nog meer misvorming op de woningmarkt dan het coalitieakkoord van VVD en CDA uit 2010. Het leek onmogelijk, maar het gaat toch gebeuren: de ontworping van de woningmarkt neemt verder toe.

Hugo Priemus, voormalig hoogleraar aan de Technische Universiteit Delft in de Volkskrant van 3 mei

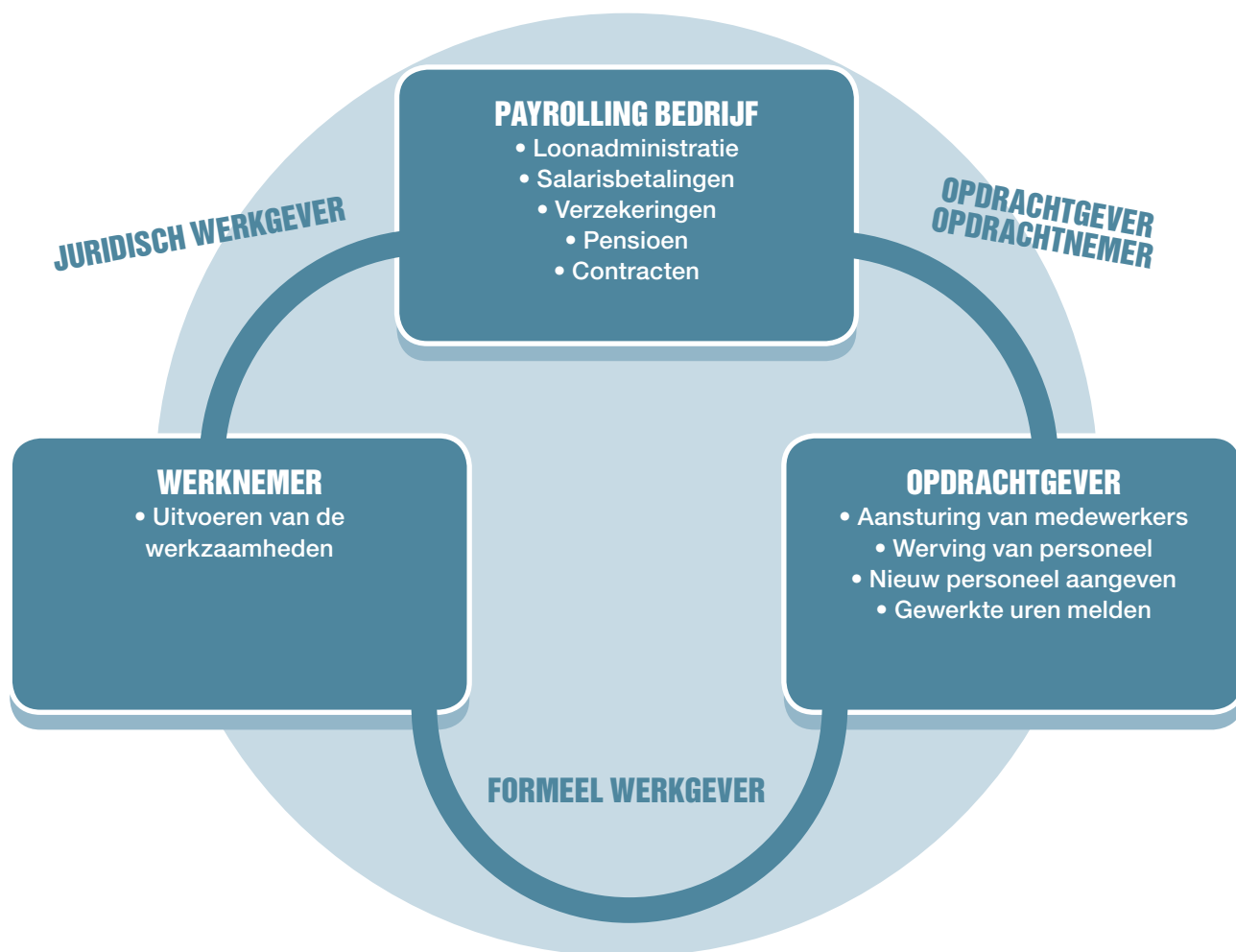
HET KATTENBAK-AKKOORD VOOR 2013

(TOTAAL BEZUINIGINGEN 11,845 MILJARD)

PAYROLLING: WEL DE LUSTEN, NIET DE LASTEN

Tekst: Tijmen Lucie Infographic: Robert de Klerk

Een relatief nieuwe vorm van flexibilisering van de arbeidsmarkt is *payrolling*. Het houdt in dat een werkgever personeel uitbesteedt aan een payrollbedrijf. Werknemers treden daar formeel in dienst, hun oude werkgever wordt opdrachtgever. Deze huurt vervolgens personeel in bij het payrollbedrijf via een zogenaamde 'inleenovereenkomst'. Voor veel werknemers is deze nieuwe vorm van flexibilisering van de arbeidsmarkt funest, omdat zij per direct hun baan kwijt kunnen raken.

Het verschijnsel payrolling is zo'n tien jaar geleden komen overwaaien uit de Verenigde Staten. Werkgevers

ergerden zich eraan dat zij zoveel tijd kwijt waren aan de personeelsadministratie en besloten daarom deze taken uit te besteden aan payrollbedrijven. Nieuwe werknemers worden niet langer in dienst genomen door

de werkgever waarvoor zij arbeid leveren, maar door het payrollbedrijf.

In 2011 waren in Nederland al 144.000 werknemers in dienst van een payrollbedrijf en de verwachting is dat dit aantal in de loop van dit jaar zal doorgroeien naar 180.000. Wat begon als een oplossing voor bedrijfjes die erg afhankelijk zijn van seizoenen en economische conjunctuur, zoals horecagelegenheden, groeide uit tot een vorm van werkgeverschap waarvan juist de publieke

sector veel gebruik is gaan maken. De (semi-)overheid is zelfs de belangrijkste klant van de payrollsector en zal dat waarschijnlijk blijven. Nu al is een op de tien nieuwe leerkrachten in dienst van een payrollbedrijf en maken ambtenaren een vijfde deel uit van de totale payrollsector.

Voor de werkgever biedt payroll dan ook veel voordelen. Zo mag die maar liefst zeven keer het 'inleencontract' van een werknemer verlengen. Dat is vaker dan bij een uitzendkracht, die na drie tijdelijke contracten een vast dienstverband moet krijgen. Bovendien hoeft de werkge-

Voor werknemers is payroll een vloek

ver niet naar de kantonrechter om een werknemer te ontslaan. Een belletje naar het payrollbedrijf is voldoende om van een personeelslid af te raken. Ook in financieel opzicht levert 'payrolling' de werkgever het nodige op. Ziektekosten komen immers voor rekening van het payrollbedrijf en dat levert de werkgever een flinke kostenbesparing op. Daarbij is een payrollbedrijf goedkoper dan een uitzendbureau, omdat een payrollbedrijf zelf geen personeel werft en daardoor goedkoper kan werken.

Voor een werknemer daarentegen is payroll verre van ideaal. Hoewel die evenveel verdient als een gewone werknemer, is de rechtspositie veel zwakker. Zo biedt een payrollcontract geen ontslagbescherming, de werknemer kan per direct ontslagen worden als de opdrachtgever (bijvoorbeeld de overheid) geen prijs meer op zijn diensten stelt. Ook bouwt een payroll-werknemer minder pensioen en vakantiedagen op dan iemand met een vast dienstverband.

De vakbonden FNV Bondgenoten, CNV Dienstenbond en De Unie besloten om deze redenen eind 2011 geen nieuwe cao-overeenkomst voor de payroll-werknemers te tekenen. Volgens arbeidsrechtadvocaat Johan Zwemmer, die bij de Universiteit van Amsterdam onderzoek doet naar de

DE 'ROEMER-NORM'

Terwijl payrollers gedwongen worden om als flexwerker aan de slag te gaan, zijn er ook werknemers die er bewust voor kiezen om op tijdelijke basis ingehuurd te worden. Vaak zijn deze externe adviseurs niet goedkoop. Een dagloon van 3.500 euro voor een interim-manager is geen uitzondering. Alleen al bij de diverse ministeries waren de totale uitgaven aan dure externen begin 2010 ruim 1,3 miljard euro. Om een einde te maken aan deze wildgroei kwam SP-fractievoorzitter Emile Roemer met een wetsvoorstel.

In mei 2010 nam een meerderheid in de Tweede Kamer de 'Roemer-norm' aan. Dit betekent dat per ministerie niet meer dan 10 procent van de personeelskosten mag worden uitgegeven aan dure externe adviseurs, interim-managers en andere externe medewerkers.

In 2010 voldeed een aantal ministeries nog niet aan deze norm. Vooral Economische Zaken (24 procent), VROM (18,6 procent) en VWS (17,4 procent) zaten er ruim boven. Hoewel de uitgaven in dat jaar dankzij de aanname van de Roemer-norm waren gedaald, gaven de ministeries bij elkaar nog altijd 1 miljard euro uit aan externen. SP-Tweede Kamerlid Ronald van Raak is daarom kritisch: 'Ministeries moeten leren om zelf mensen op te leiden en niet voortdurend expertise van buiten in te huren. Bovendien zie je vaak dat ambtenaren eerst ontslag nemen en vervolgens voor veel meer geld extern worden ingehuurd. De inhuur van dure externen kost niet

alleen veel geld, maar is ook slecht voor de verhoudingen op de werkvloer en voor de continuïteit van het beleid.'

De Roemer-norm heeft desondanks al het nodige effect gesorteerd. In 2010 gaven de ministeries een kwart minder uit aan externen, wat een besparing opleverde van bijna 260 miljoen euro. Bovendien wordt de Roemer-norm steeds vaker overgenomen door gemeenten en provincies. Naar verwachting heeft deze trend zich het afgelopen jaar doorgezet. Dat is dus een hoopvol teken.

Een belangrijk argument voor het inhuren van dure externe medewerkers was de marktwerking: goede mensen zouden niet meer voor een modaal inkomen willen werken. De praktijk wijst echter anders uit. Nu overheden minder externen inhuren, gaan veel commerciële bureaus failliet. Er blijkt helemaal geen behoefte aan deze dure krachten te zijn. Waarom zou je immers 3.500 euro voor een externe kracht betalen als een gewone ambtenaar hetzelfde werk voor veel minder kan doen? De Roemer-norm geeft het Rijk, de provincies en gemeenten dus niet alleen de mogelijkheid om flink te bezuinigen, maar ook om zich te ontdoen van commerciële bureaus die op alle mogelijke manieren proberen dure externe medewerkers binnen te loodsen. Bovendien blijft vast personeel nu gewoon in dienst, waardoor kennis en ervaring voor de overheid behouden blijven.

effecten van payroll, zijn de vakbonden echter medeschuldig aan de populariteit van payroll bij werkgevers. Hij wijst erop dat de vakbonden in 2006 een cao overeenkwamen met de payrollbedrijven om het formeel werkgeverschap en de afdracht van sociale premies te regelen.

Waar zij echter aan voorbijgingen was de ontslagbescherming van payroll-werknemers. Wanneer de opdrachtgever nu geen gebruik meer wenst te maken van de payroll, dan eindigt automatisch de arbeidsovereenkomst. Voor werkgevers die snel van hun personeel af willen, zonder dat het ze

veel geld kost, is deze constructie ideaal; voor de werknemer is payroll echter een vloek.

Duidelijk is dat er paal en perk gesteld moet worden aan payroll. Het kan niet zo zijn dat een werknemer jarenlang bij een instelling werkt om vervolgens zonder pardon op straat gezet te worden. Versoepeling van het ontslagrecht, zoals arbeidsrechtadvocaat Zwemmer voorstelt, is echter geen oplossing want daarmee wordt de werkgelegenheid van alle werknemers bedreigd. Wel een goed middel om payroll in de publieke sector tegen te gaan zou het terugdraaien van de marktwerking zijn.

WEL DE VORM, NIET DE INHOUD

DE G500 HEEFT EEN AARDIGE PRESENTATIE, MAAR DE INHOUD LAAT TE WENSEN OVER

Tekst: David Hollanders, econoom aan de Universiteit van Tilburg Foto: Joost van den Broek / Hollandse Hoogte

Jongerenbeweging G500: rechts Sywert van Lienden, midden Ilse van Eck, in hun gesponsorde kantoorruimte aan de Herengracht.

Jongeren zijn het ondergeschoven kindje van de Nederlandse politiek en betalen straks de rekening van huidig politiek wanbeleid. Dat is de kernboodschap van de G500, een jongerenorganisatie die het politieke landschap grondig wil hervormen door tegelijkertijd lid te worden van CDA, VVD en PvdA. En hoewel de aanpak frivool is, laat de inhoudelijke uitwerking te wensen over.

Van een nieuwe politieke beweging hoop je dat het doordachte, relevante en nieuwe voorstellen heeft. Bij de onlangs opgerichte politieke jongerenbeweging G500 is dat slechts ten dele het geval. Hun voorstellen bevatten één interessant punt, een aantal aardige punten die ook al door bestaande partijen (D66 en Groen-Links) uitgedragen worden en een aantal ronduit zwakke punten. Mogelijke verklaring voor deze onevenwichtige combinatie is dat het generatieconflict waardoor de G500 zich laat inspireren nauwelijks relevant is, juist bij thema's als pensioenen en overheidsschuld die de G500 blijkens hun eigen tienpuntenplan van groot belang acht.

GEEN KINDERSTOELTJE

Inventief is het initiatief van de G500 wel. De G500 wil met 500 jongeren tegelijkertijd lid worden van de drie middenpartijen (PvdA, CDA en VVD). Vervolgens willen ze door hun stemgewicht bij partijcongressen te gebruiken hun tienpuntenplan doorgevoerd krijgen. De G500 neemt geen genoegen met een kinderstoeltje bij de Sociaal-Economische Raad of aansluiting bij bestaande jongerenafdelingen. *They mean business*. De tien punten moeten zonder omwegen op de politieke agenda gezet worden.

Een dergelijke aanpak roept wel vragen op over hun opvatting over (partij)democratie. Is het democratisch dat drie partijen (precies dezelfde) standpunten uitdragen die door de (reguliere) leden niet gesteund worden? En welke keuze wordt de middenkiezer gelaten die zich geconfronteerd ziet met drie identieke programma's? Nu ja, zo een vaart zal het wel niet lopen want het is niet erg waarschijnlijk dat partijen zich partijprogramma's laten voorschrijven door 500 youngsters. En mocht dat onverhoopt wel lukken, is het nog maar de vraag of dat vervolgens door onwillige politici in beleid wordt omgezet.

De G500 lijkt het er vooral om te doen om op ludieke maar serieuze wijze de macht uit te dagen. De politiek houdt te weinig rekening met jongeren, is daarbij de boodschap. Voeg bij deze heldere slogan de mediageniekheid en eloquentie van kwartiermaker Sywert van der Lienden en de overweldigende media-aandacht (Tv-programma's Buitenhof en De Wereld Draait Door en alle kranten) voor dit initiatief is verklaard. En om nog maar eens een compliment uit te delen, politiek was inderdaad even wat het vaak niet is: fris, vrolijk en voor alle leeftijden.

TIENPUNTENPLAN

Dat is een verdienste van de jongerenbeweging. Maar dan de inhoud, zoals die is neergelegd in het tienpuntenplan. Het bevat een aantal goede punten. Zo wordt er gepleit voor meer uitgaven aan onderwijs. Vergeleken met andere landen zijn die uitgaven inderdaad pover. En er moet meer ingezet worden op duurzame energie. Het zou kunnen dat deze punten jongeren net iets meer aan het hart liggen dan ouderen, maar het zijn geen aparte jongerenpunten. Het lijkt althans veel op de standpunten van bestaande partijen. Ook andere punten zijn niet uniek. Zo wordt er

gepleit voor gelijktijdige vermindering van de hypotheekrenteaftrek en flexibilisering van het huurrecht. Die combinatie vinden we ook bij D66 en GroenLinks. Dat laatste zal mensen voor wie een gelijke inkomensdeling voorop staat, niet vrolijk stemmen. Maar de G500 pleit wel weer voor een nivellerende maatregel als inkomensafhankelijke zorg (zodat vermogende ouderen meebetalen).

Het enige echt nieuwe punt wordt helaas niet uitgewerkt. De jongerenclub stelt voor om 'naast flexibele en vaste contracten' ook contracten van drie tot vijf jaar 'mogelijk' te maken. Dat kan interessant zijn. Wellicht kan dat op de arbeidsmarkt voor jongeren een goed compromis zijn tussen zekerheid voor werknemers en flexibiliteit voor werkgevers. Maar G500 laat zich dan weer niet uit over de vormgeving. Betekent het dat werkgevers werknemers een minimum aantal jaren in dienst moeten houden, of dat dat (fiscaal) gestimuleerd wordt? En moet het een opstap zijn naar een vast contract of een voorbode van levenslange flexibiliteit? Dat laatste zou goed nieuws zijn voor werkgevers maar slecht nieuws voor werknemers.

Tot zover is G500, met een onuitgewerkt maar interessant arbeidsmarktplan en inkomensafhankelijke zorg, een progressievere uitvoering van GroenLinks. Niets op tegen, al voegt het ook weer niet heel veel toe.

Maar de grootste plannen van de G500, voor pensioenen en de overheidsfinanciën, raken kant noch wal. In de pensioensectie wordt nog wel gesteld dat er een gigantisch pensioengat is als gevolg van 'onverstandige beleggingen, te hoge uitgaven en zelfs gegraai.' Dat zijn inderdaad ware woorden. De afgelopen decennia is er volgens sommige onderzoekers 100 miljard te weinig betaald. Daar hebben zowel werkgevers als werknemers van geprofitteerd, maar de werkgevers (en daarmee de aandeelhouders van hun ondernemingen) nog wel het meest daar zij voor tweederde van de pensioenpremie verantwoordelijk zijn. Een voor de hand liggende consequentie is dat werkgevers dan hun deel alsnog moeten betalen. Maar nee, de

HET TIENPUNTENPLAN

1. ONDERWIJS

Vorkom dat jongeren zich al op jonge leeftijd in de schulden steken en investeer 2,5% van het BBP meer in het onderwijs

2. DE ZORG

Meebetalen naar draagkracht aan zorg in de laatste jaren van het leven

3. WERKEN

Creëer naast flexibele en vaste contracten een eindelijk vast contract

4. WONEN

Maak starterswoningen betaalbaar, beperk de hypotheekrenteaftrek en maak het huurrecht flexibeler

5. PENSIOENEN

Schaf de doorsneepremie af. Geef mensen vrijheid hun eigen pensioenfonds te kiezen en introduceer individuele pensioenrekeningen

6. SOCIALE ZEKERHEID

Zorg dat ZZP'ers zich tegen een vaste lage prijs kunnen inkopen in de sociale zekerheid

7. DUURZAAMHEID

Fossiele brandstoffen worden te duur door schaarste en conflicten. Overheid en bedrijfsleven moeten samenwerken om ervoor te zorgen dat Nederland in 2030 50 procent van haar energie uit duurzame bronnen haalt

8. INVESTEREN IN DE TOEKOMST

Stop de aardgasbaten in een Nationaal Investeringsfonds

9. DE STAATSSCHULD

We moeten de staatsschuld zo min mogelijk doorgeven aan volgende generaties. Leningen door de staat moeten daarom binnen tien jaar afbetaald worden

10. DE GRONDWET

Spreiding van welvaart moet ook tussen generaties worden verankerd in de Grondwet

Bron: www.g500.nl

oplossing van G500 bestaat uit individuele pensioenpotjes. Dat schiet alleen niet op. Tekorten worden niet

kleiner door ze individueel toe te wijzen. Alsof huisgenoten ruzie gaan maken van wie de gestolen TV eigenlijk was.

Ook over de overheidsschuld heeft G500 een duidelijke mening. Dat moet binnen tien jaar teruggebracht worden naar 0%. Het terugdringen van de staatsschuld is een goed streven, maar dit plan is totaal onrealistisch. Het betekent dat er tien jaar lang jaarlijks minimaal 40 miljard moet worden omgebogen. Dat zal de moeder aller recessies veroorzaken en de overheid totaal afbreken. Alsof je overgewicht te lijf gaat door je mond permanent dicht te naaien. Wellicht is ook dit voorstel ludiek bedoeld, maar inmiddels vergaat het lachen wel een beetje. Zeker als in de toelichting gesteld wordt dat het probleem van de kredietcrisis bij spijzieke overheden ligt. De tekorten in Spanje, Ierland en Nederland zijn een direct gevolg van het redden van de banken. Zo steeg de Staatsschuld door het redden van ING (met 32,2 miljard) en ABN AMRO (30,2 miljard) in 2008 van 45% naar ruim 58%. Ook werd er maar meteen 200 miljard aan bankkredieten gegarandeerd en ligt de bankensector aan het subsidie-infuus van de Europese noodfondsen (waar ze waardeloze Griekse obligaties kunnen dumpen) en de ECB (die onbeperkt uitleent aan banken tegen een lage rente van 1%. Banklenen dit weer uit aan overheden tegen bijvoorbeeld 5% en krijgen zo verkapte staatssteun). Maar over bankregulering valt geen woord te lezen. Alsof de crisis niet heeft plaatsgevonden.

LEUK INITIATIEF

De G500 is in een aantal opzichten een leuk initiatief, maar slaat de miljardensteun aan banken over en heeft een zotte reactie op het miljardentekort bij pensioenfondsen. Met zulke jongerenbewegingen heb je geen banken- en pensioenlobby meer nodig. De G500 slaat met de nadruk op een generatieconflict de plank mis. Dat veel van de bepalende figuren in de financiële sector oudere heren zijn is waar, maar dat maakt het nog geen generatieconflict. Dat te beweren zou net zo kortzichtig zijn als een aardig initiatief van eloquente jongeren niet op de inhoud te beoordelen. En die valt al met al tegen.

VAN BEZETTING NAAR NIEUWE VAKBEWEGING!

Tekst: Matthias van Rossum Foto: Robin Nellise

De hal is stampvol en fluoride geel – het geel van de schoonmaakstaking. Toespraken en de energieke beats van een DJ wisselen elkaar af. Het is maandagochtend 5 maart. Honderden schoonmakers, studenten, medewerkers en activisten hebben zich verzameld in het hoofdgebouw van de Vrije Universiteit Amsterdam. Ze bezetten de hal bij de hoofdingang en de direct daarachter gelegen grote collegezaal. De sfeer is goed, en kenmerkt zich door een soort opgewekte vastberadenheid, een goedge-mutste radicale strijdbaarheid.

Het is ruim negen weken nadat de VU-schoonmakers zich bijna massaal bij het begin van de staking voegden. Schoonmakers kwamen in actie voor betere arbeidsvoorwaarden en een beetje meer respect. Maar in de hoek van de hal van het hoofdgebouw staat tijdens de actie een voorman temidden van VU-schoonmakers. Hij heeft 'zijn' schoonmakers persoonlijk uit de menigte gehaald. Schreeuwend prent hij ze in dat ze misschien het recht hebben om te staken, maar dat hij zal zorgen dat ze ontslagen worden als ze dat ook doen.

Respect blijkt dus niet zomaar te zijn weggelegd. Niet tijdens de landelijke CAO-onderhandelingen, maar ook niet op de VU. Publiekelijk verkondigt de universiteit het standpunt dat zij als opdrachtgever achter de schoonmakers staat, maar tegelijkertijd werkte ze de staking actief tegen. Begin februari, bijvoorbeeld, stuurde de VU een brief aan haar faculteiten en medewerkers waarin werd aangekondigd dat het eigen facilitair personeel en 'uitzendkrachten' werden ingezet voor schoonmaaktaken. Ook medewerkers en studenten werden gevraagd om collegezalen, gangen, toiletten en eigen werkplek schoon te houden – met de suggestie om een '(corvee)rooster' op te stellen.

Deze maatregelen zijn voor de VU als 'opdrachtgever' wettelijk toegestaan, maar komen in de praktijk neer op het breken van de staking en vormden een pijnlijk contrast met haar zelfbenadrukte imago als 'goede werk- en opdrachtge-

verschap'. De schoonmaakbedrijven traden nog hardvochtiger op. De aflopende contracten van een vijftal stakers werden niet verlengd – later zou blijken zonder inhoudelijke argumentatie of functioneringsgesprek. Andere schoonmakers werden 'gemaand' aan het werk te gaan met methoden waarover al snel geruchten over intimidatie de ronde deden. De gevolgen mogen duidelijk zijn: de staking verloren, en de stakers gingen teleurgesteld weer aan het werk.

Teleurgesteld, maar niet onopgemerkt. Medewerkers en studenten begonnen solidariteitsacties met pamfletten en een YouTube-filmpje, waarin zij aan iedereen die onbegrip toonde voor het tijdelijke gebrek aan hygiëne uitlegden waarom schoonmakers staakten. Ook zorgden ze dat vakbond Abvakabo haar leden opriep geen gehoor te geven aan het verzoek zelf schoon te maken en de VU aansprak op het 'stakingsbreken'. Tegelijkertijd werd de brug geslagen tussen de situatie van de schoonmakers en de manier waarop de VU omgaat met haar eigen personeel. Jarenlang beleid van schaalvergroting, vermarkting en flexibilisering hebben de universiteit hervormd tot een Albert Heijn-achtig bedrijf. Zo is meer dan 51 procent van het wetenschappelijk personeel 35 jaar of jonger, en werkt waarschijnlijk meer dan de helft van het universitair personeel op tijdelijke contracten. Bovendien plant de VU massale bezuinigingen van zo'n 33 miljoen euro op personeel en onderwijs – resulterend in ontslag van honderden mensen. Tegelijkertijd wordt wel voor miljoenen geïnvesteerd in de verbouw voor flexwerkconcepten en nieuwbouw van een universiteitsgebouw. De universiteits-campus is verworden tot een omgeving voor neoliberal geïnspireerde hervormingen, waarin verschillende groepen werknemers voortdurend tegen elkaar uitgespeeld worden: tijdelijk versus vast, ondersteunend versus academisch, in direct dienstverband versus uitbested.

Maar het verzet hiertegen groeit. Het VU-personeel verenigd in Abvakabo VU organiseerde hierover in september 2011 een drukbezochte kritische 'Alternatieve Opening van het Academisch Jaar'. En juist tijdens de schoonmaakstaking en de solidariteitsacties werd de gemeenschappelijkheid in de afzonderlijke problematiek steeds zichtbaarder. De vervolgstap was dan ook logisch, maar uniek: gezamenlijk optrekken. Naar aanleiding van de solidariteitsacties besloten de schoonmakers tot universiteitsbezettingen als middel in de langdurige staking. Studenten en actievoerders hielpen bij de bezetting en de inhoudelijke verbreding naar onderwijskwesties. De Abvakabo VU voegde zich bij de strijd door een gelijktijdige eigen manifestatie over de bezuinigingen en falend universiteitsbeleid.

Matthias van Rossum (1984) is als historicus verbonden aan de Vrije Universiteit Amsterdam (VU) en het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG). Hij verricht promotieonderzoek naar interculturele verhoudingen tussen Europese en Aziatische zeelieden werkzaam voor de Verenigde Oost-Indische Compagnie. Naast zijn onderzoek is hij actief lid van Abvakabo.

In het bezette hoofdgebouw van de VU vond zodoende een waardevolle kruisbestuiving plaats. Hier werden de handen ineengeslagen om meerdere afzonderlijke lijnen van strijd samen te brengen en gezamenlijk te voeren. Deze manier van werken leidt tot een krachtige impuls voor de eigen en gezamenlijke strijd – het versterkt beide. Universitair personeel, studenten, actievoerders en schoonmakers kwamen bij elkaar, raakten in gesprek en begonnen de gemeenschappelijkheid te zien. Schoonmakers voelden zich gesterkt door de steun en gingen tezamen met medewerkers en studenten collegezalen langs of deelden informatieflyers uit. Omgekeerd was in de Abvakabo-manifestatie tegen het universiteitsbeleid ruimte voor schoonmakers als spreker en publiek. De samenwerking vertaalde zich ook in de werkwijze. Het afgevaardigde onderhandelingssteam bevatte vertegenwoordigers van schoonmakers, studenten en medewerkers. De eisen bevatten elementen voor de schoonmaak, het VU-personeel en het onderwijs. En alle onderhandelingsresultaten werden direct in stemming gebracht in de zaal van de actievoerders.

De gezamenlijke acties van de vakbonden Bondgenoten en Abvakabo, studenten en activisten rond bezetting van de VU waren dan ook een uitmuntend voorbeeld van de mogelijkheden die ontstaan door en in gezamenlijke strijd. Tegelijk legden de acties een aantal gevaren bloot, knelende banden, die de strijd afzwakken en daardoor kunnen leiden tot het verlies van vertrouwen en bereidheid van georganiseerde werkenden. De belangrijkste les voor een

succesvolle beweging tegen het neoliberalisme en haar alledaagse gevolgen is de noodzaak van gezamenlijke actie op basis van een sterkere invulling van het begrip solidariteit. Cruciaal is het inzicht dat solidariteit verder gaat dan solidariteit betuigen. Echte solidariteit gaat voorbij steunverklaringen – voorbij het vervullen van een lippen dienst – maar stuurt aan op concrete, daadwerkelijke samenwerking.

Deze samenwerking is niet vrijblijvend. Voorwaarde voor gezamenlijke actie is een duidelijk inzicht in het eigene én het gezamenlijke van problemen, zodat bruggen geslagen kunnen worden waar dat mogelijk is. Het gaat om het vinden van concrete gemeenschappelijke zaken, die de weg kunnen wijzen naar het overkomen van onderlinge tegenstellingen en barrières. Een probleem georiënteerde aanpak is daarvoor een bruikbaar vertrekpunt. Juist door verschillende groepen werknemers, studenten en actievoerders met elkaar in contact te brengen, worden de achterliggende mechanismen en actoren zichtbaar. Dit gaat dus verder dan steunacties, verder dan het voeren van ‘ander-mans’ strijd. Het gaat om het gelijktijdig en gezamenlijk voeren van de ‘eigen’ strijd rond concrete manifestaties van het achterliggende probleem. Deze achterliggende problematiek is het noodzakelijke aanknopingspunt om afzonderlijke lijnen van strijd onderdeel te maken van de gezamenlijke, bredere strijd.

Een sterkere invulling van het begrip solidariteit en het gezamenlijk optrekken zijn belangrijke eerste voorwaarden. Maar de acties brengen ook direct de eerste lessen met zich mee over de valkuilen van gezamenlijke strijd. De kracht van de schoonmaakacties kwam voort uit de zeggenschap van de schoonmakers zelf. Het is de directe zeggenschap over de eigen organisatie en strijd, die leidt tot de grote betrokkenheid, mobilisatie en strijdbaarheid. Succesvolle vakorganisaties zullen altijd bottom-up georganiseerd moeten zijn. Dat besef leek tijdens de schoonmaakacties van Bondgenoten te zijn doorgedrongen, maar werd opvallend snel weer in de kiem gesmoord door vakbondsbestuurders, die hun eigen positie in gevaar zagen komen. Dat is doodzonde. Niet alleen omdat daardoor mindere resultaten worden bereikt, maar vooral omdat het schadelijk is voor de bereidheid en het vertrouwen van actieve leden om zich in te zetten voor deze belangrijke strijd.

En dat brengt ons bij de achterliggende lessen voor de vakbondstop – een top die momenteel verwoedt probeert van bovenaf een Nieuwe Vakbeweging in elkaar te knutselen. Een nieuwe generatie vakbondsbestuurders zal moeten leren dat dit niet alleen ‘hun’ strijd is. Het is de strijd van vele miljoenen georganiseerde Nederlanders tegen de nog altijd doorgolvende gevolgen van het neoliberalisme. En die strijd zal niet gewonnen worden door cosmetische ingrepen, zoals het verkiesbaar maken van de voorzitter. Evenmin door de autoriteit, de spierballentaal of het onderhandelingsvermogen van vakbondsbestuurders. Deze strijd kan alleen gewonnen worden door leden, die middels directe zeggenschap sectoroverstijgend én op hun eigen werkplek de strijd aangaan met managers, politici, bestuurders en intimiderende voormannen.

ALGEMEEN KIESRECHT

Tekst: Tijmen Lucie

Hoewel de grondwetswijziging van 1848 directe verkiezing van volksvertegenwoordigers mogelijk maakte, duurde het nog tot 1917 voordat er algemeen (mannen)kiesrecht werd ingevoerd. Conflicterende belangen van liberalen, socialisten en confessionelen stonden lange tijd de voltooiing van het democratisch kiesstelsel in de weg.

De nieuwe grondwet die Thorbecke in 1848 doorvoerde maakte een einde aan een ingewikkeld systeem waarbij het parlement werd samengesteld door leden van de Provinciale Staten (in die tijd samengesteld uit vertegenwoordigers van de adel, de niet-adellijke grootgrondbezitters en de steden). Voortaan werden volksvertegenwoordigers uit de Tweede Kamer rechtstreeks gekozen door mannelijke staatsburgers die voldeden aan de censurnorm die door het betreffende kiesdistrict was vastgesteld. Om te mogen stemmen diende men minimaal 20 gulden aan directe belastingen te betalen, maar vaak viel het bedrag veel hoger uit. Zo bedroeg de census in Amsterdam in 1867 maar liefst 112 gulden, waardoor slechts 1,9 procent van de inwoners kiesgerechtigd was. Landelijk betekende die

hoge census dat ongeveer 11 procent van de meerderjarige mannen (vanaf 23 jaar) mocht stemmen.

Tot omstreeks 1870 werd de politiek hoofdzakelijk bepaald door de adel en de elite uit de grote steden, die uit eigenbelang het censuskiesrecht ongemoeid lieten. Na die tijd kwam daar verandering in. Langzaam maakte de standensamenleving plaats voor een klassenmaatschappij, waarin vooral de lagere middenklasse rechten begon op te eisen. Deze klasse van onder meer ambtenaren, onderwijzers en handwerklieden viel in verschillende geloofsbewegingen uiteen; variërend van vrijzinnig liberaal tot orthodox-protestants en rooms-katholiek.

Toch bleek samenwerking tussen deze drie groepen, die in het politiek bestel van 1848 ondervetegenwoordigd waren, erg lastig. Progressieve liberalen en antirevolutionairen (orthodox-protestanten) waren het weliswaar eens over aanpassing van het censuskiesrecht, maar op het gebied van onderwijs lagen hun standpunten ver uit elkaar.

Vanaf ongeveer 1880 drong bij al deze bewegingen echter het inzicht door dat herziening van de grondwet de enige manier was om hun electoraat te vergroten. Bovendien kwam in deze tijd, in navolging van omringende landen, een socialistische beweging op, die onder leiding van de voormalige lutherse predikant Ferdinand Domela Nieuwenhuis voor flink wat

opschudding zorgde en algemeen kiesrecht eiste.

De grondwetswijziging van 1887 bracht weliswaar geen algemeen kiesrecht, maar zorgde wel voor een doorbraak. Het censuskiesrecht werd afgeschaft en vanaf dat moment mochten alle meerderjarige mannen die beschikten over zekere 'kenteekenen van geschiktheid en maatschappelijke welstand' stemmen. Door de 'kenteekenen' in de kieswet heel laag te stellen werd de weg vrijgemaakt voor het algemeen kiesrecht.

Zover was het echter nog lang niet. Wijziging van de grondwet leidde slechts tot een verdubbeling van het aantal meerderjarige mannelijke kiezers van 11 tot 24 procent. Bij de eerstvolgende verkiezingen, waarbij voor het eerst honderd parlementariërs werden gekozen, profiteerden vooral de antirevolutionairen en de katholieken van de uitbreiding van het kiezerskorps.

De progressieve liberalen zagen zich bedreigd door de electorale successen van de confessionele partijen en waren van mening dat zij door verdere uitbreiding van het kiesrecht hun eigen aanhang konden vergroten. De kieswet-Van Houten uit 1896 voorzag in een ruimere interpretatie van de tekenen van welstand en geschiktheid, waardoor in 1913 ruim 65 procent van de meerderjarige mannen het kiesrecht bezat.

De socialisten waren ondertussen in twee groepen uiteengevallen. Eind 1893 nam het congres van de Sociaal-Democratische Bond (SDB) een motie aan die inhield dat de bond nooit meer aan verkiezingen zou deelnemen. Enkele 'parlementaire'

Illustratie: ISG / flickr.com

PARELS UIT DE PARLEMENTAIRE GESCHIEDENIS

DEEL 2

Cort van der Linden

socialisten waren het niet met deze beslissing eens en richtten in 1894 onder aanvoering van Pieter Jelles Troelstra de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij (SDAP) op. Als belangrijkste eis formuleerde deze nieuwe socialistische partij de invoering van algemeen kiesrecht. Dankzij de kieswet van Van Houten maakte de SDAP een snelle groei door. Zo steeg het aantal zetels in de Tweede Kamer van 2 in 1897 naar 18

in 1913, waardoor de partij bij het aantreden van het kabinet-Cort van der Linden een factor van betekenis kon zijn.

Invoering van algemeen kiesrecht was echter niet mogelijk zonder oplossing van de schoolstrijd: de al jaren durende discussie of bijzondere (confessionele) scholen financieel gelijkgesteld moesten worden aan openbare scholen of niet. Om beide kwesties te beslechten kwam het kabinet van de liberaal Cort van der Linden in 1917 met twee voorstellen tot grondwetsherziening. Om de confessionelen tegemoet te komen werden de bijzondere scholen financieel gelijkgesteld aan openbare

scholen en om aan de wensen van liberalen en socialisten te voldoen werd algemeen mannenkiesrecht en passief vrouwenkiesrecht ingevoerd. Bovendien werd de mogelijkheid geschapen om actief vrouwenkiesrecht bij gewone wet te regelen, wat in 1919 ook gebeurde. Een andere belangrijke wijziging was dat het districtenstelsel werd afgeschaft, daarvoor in de plaats kwam het principe van evenredige vertegenwoordiging. Het grote voordeel hiervan was dat voortaan alle stemmen telden (bij het districtenstelsel golden alleen die van de winnaar in het desbetreffende kiesdistrict), waardoor ook nieuwe partijen een zetel in het parlement konden bemachtigen. Maken we even een sprong in de tijd; in 1994 kwam de SP voor het eerst (met 2 zetels) in de Tweede Kamer.

Opvallend genoeg profiteerden de partijen die zich sterk hadden gemaakt voor algemeen kiesrecht, de liberalen en de socialisten, het minst van de uitbreiding van het electoraat. Vooral de liberalen moesten flink inleveren. Zij haalden bij de verkiezingen van 1918 gezamenlijk nog slechts 20 procent van de stemmen. De confessionele partijen daarentegen waren de grote winnaars. Zij zouden tot de komst van Paars in 1994 onafgebroken deel uitmaken van de Nederlandse regering.

In latere jaren werd het kiezerskorps nog fors uitgebreid, door de kiesgerechtigde leeftijd te verlagen. In 1963 werd de minimumleeftijd voor kiezers naar beneden bijgesteld van 23 naar 21 jaar, om zes jaar later opnieuw verlaagd te worden tot 18. De leeftijd om gekozen te mogen worden ging eveneens in 1963 omlaag, van 30 naar 25, om in 1983 op 18 jaar gesteld te worden.

Al met al kunnen we stellen dat dankzij de inspanningen van progressieve liberalen, maar zeker ook socialisten, die ervoor kozen de parlementaire weg te bewandelen om hun doelstellingen te bereiken, wij met ons allen dit najaar de mogelijkheid hebben om op een partij te stemmen die ons land op een sociale en eerlijke manier uit de economische crisis zal loodsen.

DE LEGE HANDEN VAN GEERT WILDERS

Tekst: Arjan Vliegenthart

De val van het kabinet-Rutte maakt het mogelijk om de balans op te maken van ruim anderhalf jaar gedoogsteun door de PVV. Welke prijs heeft de PVV ervoor betaald en wat heeft die partij ervoor terug gekregen? De conclusie is ontvondend: bijna tweehonderd gebroken beloften en geen resultaat op voor de PVV belangrijke punten. Wilders gaat met lege handen naar de kiezer.

In maart, toen de Catshuisonderhandelingen nog in volle gang waren, publiceerde het Wetenschappelijk Bureau van de SP de brochure 'PVV: gedogen tegen welke prijs?' Daarin wordt de wonderlijke ontwikkeling van de PVV-standpunten beschreven. Toen Wilders uit de VVD stapte, positioneerde hij zich rechts van de liberalen. Wilders pleitte onder meer voor de afschaffing van het minimumloon en een versoepeling van het ontslagrecht. Tijdens de laatste verkiezingen liet hij echter een sociaal geluid horen: het ontslagrecht moest intact blijven, net als het minimumloon. Hij maakte zelfs van de verhoging van de AOW-leeftijd het enige breekpunt. Dat mag, je kunt het zelfs voortschrijdend inzicht noemen. Maar anderhalf jaar later was Wilders terug bij af. Hij gedoogde een zeer rechts kabinet en slaagde er niet in zijn beloften op sociaal gebied waar te maken. Op het gebied van zorg, veiligheid en de verzor-

gingsstaat brak de PVV stelselmatig met de eigen verkiezingsbeloften. En op het gebied van asiel en migratie, waar de PVV zo hard op had ingezet, werd nauwelijks vooruitgang geboekt. De praktijk bleek weerbarstig en internationale afspraken zijn niet zomaar op te schorten.

In die zin is het niet vreemd dat Wilders weigerde te tekenen voor de Catshuisbezuinigingen. Deze bezuinigingen hadden tot nog meer gebroken verkiezingsbeloften geleid, zonder dat op belangrijke speerpunten van Wilders in zijn richting zou worden bewogen. Waar Wilders weigerde te tekenen bij het kruisje, deden D66, de ChristenUnie en GroenLinks dat wel, waardoor het Catshuisakkoord in hoofdlijnen toch zal worden uitgevoerd. Maar dan zonder de steun van de PVV.

De val van het kabinet leidde ertoe dat met een noodgang een streep is gezet door de resultaten die de PVV wel had binnengehaald. Binnen een week sneuvelde de dierenpolitie, trok minister Spies van Binnenlandse Zaken haar handen af van het boerkaverbod en het verbod op de dubbele nationaliteit en kondigde minister Leers van Asiel en Immigra-

tie aan niet langer in Brussel te gaan lobbyen voor strengere asielmaatregelen. Daarmee werden de bescheiden resultaten, waar de PVV zo'n hoge prijs voor had betaald, in één keer bij het grofvuil gezet.

Het is aan Wilders en de zijnen om uit te leggen wat de PVV-kiezers aan de gedoogsteun van de PVV hebben gehad. Vooralnog horen wij daar weinig over, maar dat is niet nieuw. Ook de afgelopen anderhalf jaar weigerde de PVV al verantwoording af te leggen over de steun aan het kabinet. In plaats daarvan kiest Wilders de aanval, door vol in te zetten tegen Brusselse bemoeizucht. Daar is veel over te zeggen – en het raakt zonder enige twijfel een gevoelige snaar. Maar politiek is meer dan mooie beloften alleen. Het gaat er ook om verantwoording af te leggen over wat er de afgelopen regeerperiode is gebeurd. En juist op dat gebied heeft Wilders volledig gefaald. Aan de kiezer om daar een oordeel over te vellen.

SPECIAALREEKS

De SP brengt een serie boekjes uit onder de naam 'Speciaalreeks'. Recent verschenen deel 6 'Europa in crisis' en deel 7 'PVV:

gedogen tegen welke prijs?' Heeft u interesse? Bestellen kan via www.sp.nl/shop onder boeken.

